

יראה, הוא על הבטחון, שזה גדר האמיתי שלא לירא זולת השי"ת, כי אינו מפחד משום אדם ואויב ושום סיבה, רק מהשי"ת, אחרי כי הוא בוסח בה' לבדו. ובעונותינו הרבים, העדר הבטחון גרם לדורנו להתרחק מתלמידי חכמים ולהרחיק בנים מתלמוד תורה, כי יחקרו על התכלית מה תהיה אחריתם. והמעין יראה כי הבטחון גורם להידבק בתלמידי חכמים, וזה דרוש ארוך ואכמ"ל.

והנה השבת הוא באמת מיוחס לבריאה בכללה, ... משום שהשבת צריך לקיומו מדת הבטחון, שידע שכל הפרנסה קצובה אליו. ולכן ירמיהו אשר הפליג על מידת הבטחון ואמר (ירמיהו יז, ז) "ברוך הגבר אשר יבסח בה' (והיה ה' מבטחו)", אמר אחר כך על השבת (שם פסוקים כב - כז). כי הבוסח שמח על שבייתת השבת, כי הלא המלאכה בשאר ימי החול הוסל עליו מהבורא יתברך למעמים ידועים אליו, כמו שפירש החובת הלכות, יעייין שם דבריו הנעימים. ושבייתתו העבד ששמח בשבייתתו שמאמין שאינו חסר אליו מהשגחת הבורא עליו בפרטיות. וזה שאמר (לעיל ה, טו) "זוכרת כי עבד היית במצרים ויוציאך ה' אלקיך משם", הרי השגחתו הפרטית עליך. אם כן תאמין כי במה שתשבות בשבת לא תפסיד מאומה מפרנסתך, "וברכת ה' היא תעשיר" (משלי י, כב) - זה שבת (בראשית רבה יא, ... ולכן אימת זכו להשבת? קודם מתן תורה כשנכנסו במדבר בארץ שממה, ולא שאלו מאין יתפרנסו עם רב כזה ו"זכרתי לך חסד נעורך וכו' לכתך אחרי במדבר" (ירמיהו ב, ב) כיון שנכנסו לבטחון גדול כזה. וכשנתן להם המן, נתן להם השבת, שנקל לבעלי בטחון כהם לשמור את השבת. ולכן כאשר לקחו בני ישראל הפסח, והכינו אותו, כי בחצות הלילה ימותו כל בכורי מצרים, היה הבטחון הנפלא ואמונה נמורה בה', כי אם לא היה ברגע זה, לא נשתייד מהם שריד. לכן היו ראויים לקבל השבת, שלזה צריך להיות הבטחון והאמונה הנמורה, לכן נקרא "שבת הגדול".

ספר שערי תשובה לרבינו יונה שער ג

זו ודע כי המעלות העליונות נמסרו במצות עשה, כמו מעלת הבחירה, שנאמר (דברים ל, יט): "זבחת בחיים", ומעלות תלמוד תורה, שנאמר (שם ג, ז): "ודברת בס", ומעלות לכת בדרכי ה', שנאמר (שם כח, ט): "והלכת בדרכיו", ומעלות שלמות הבטחון, שנאמר (שם יח, ג): "תמים תהיה עם ה' אלהיך", ומעלות התבונן בגדלות ה', שנאמר (שם ד, לט): "יידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלקים", ודוד אמר (תהלים יד, ב): "ה' משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דורש את אלקים", ... ומעלות הדביקות, שנאמר (שם י, כ): "זבו תדבק". לכל אחת מהנה כמה מדרגות, כאשר יתבאר בעזרת השם, ובעבור המעלות האלה נברא האדם, שנאמר (ישעיה מג, ז): "כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו". ומה תקות הנברא - אם לא ישים עמל נפשו ועיקר עסקו בדברים שנברא בעבורם!?

ספר נד הקמח בטחון

בסח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה (תהלים לז). דוד המלך ע"ה בא להזכיר ולהזהיר על מדת הבטחון תחלה ואח"כ על המעשה הטוב להודיע שהבטחון הזה הוא שיבסח האדם בו לעשות מצותיו ויתן לו ההכנות שהוא צריך להם. .... ולכן אמר תחלה בסח בה' כלומר שיהיה לך עוז וסומך ויפיק לך ההכנות כאשר תוכל לעשות המעשה הטוב ולכך הקדים ציווי הבטחון לציווי המעשה הטוב ..... שכן ארץ ורעה אמונה יאמר אע"פ שאני מזהירך שתבסח בהשי" שיפיק לך ההכנות ואח"כ שתעשה המעשה הטוב איני אומר שתניח מלאכתך ועסקיך בענין פרנסתך לגמרי בשביל המעשה הטוב שאם כן במה תתפרנס ותחיה, ועל כן אמר שכן ארץ כלומר עם היות שאתה בוסח בשם יתעלה ועושה הטוב אל תתירשעל בעסק הפרנסה והמחיה כי טוב אשר תאחז בזה וגם מזה אל תנח ירך. וכבר דרשו ז"ל (אבות פ"ג) אם אין קמח אין תורה, באו לומר כי

(כ) את ה'... תירא... ובו תדבק. רבינו משה פירשו לענין להידבק בתלמיד חכם. והרמב"ן ביארו על הדבקות המיוחד ליחידים, ישתוקקו לשמו בכל פעולותיהם ומחשבותיהם, והמה מעון לשכינה. וזה אין מדרך המצוה על רמי המעלה לבד. אמנם לדעתי היא מצוה פרטית כוללת כל אנשי האומה, כל אחד לפי ערכו, וזה מה שלא מצאנו בתורה רק רמזים עליה. והו ענין הבטחון, שהפליג ירמיהו וקלל (ירמיה יז, ה) ("ארור הגבר אשר יבסח באדם) ושם בשר זרועו". ודוד בכל תהלותיו אחז בה (תהלים כז, א) "בה' בסחתי (לא אמעד)", (שם קסו, ט) "ישראל בסח בה". וישעיהו אמר (כו, ד) "בסחו בה' עדי עד". והענין, כי יש בטחון מוסרי, כבטחון העם בהמלך כי הוא ידאג למחסורם. ויש בטחון טבעי, כמו האשה תבסח בבעלה כי הוא ידאג בעד מחסורה. ויש בטחון יותר חזק, כבטחון הבן באביו המלך, כי ידאג בעדו כמו שדואג עבור עניני עצמו וזמין לו כל מחסורו. כל אלה הענינים נקבצו אצל השי"ת "הוא מלכנו, הוא אבינו", אם כן "הוא יושיענו" (ע"פ ישעיהו לג, כב). ומסיבת האמונה כי השם דבוק לנבראיו להכין להם מרפם וצרכם, ולהגן עליהם מהמזדה והחולי, והעדר הענינים הנדרשים, ומרגיש עליהם יותר ממה שמרגיש האדם, וכביכול (ישעיה סג, ט) "בכל צרתם לו צר". והוא בעל היכולת האחד האמיתי הנצחי, ויודע כל מקרו ומצפונו ועלילות בני אדם, אם כן הוא חושש לטובתם, יותר מהם על עצמם. אם כן הלא יהיה האדם יושב בסח ושליו ושקט, ולא יעשה הסיבות המוכרחות רק למה שהמילה על הנבראים נזירת הבורא יתברך, כמו שדבר בארוכה החסיד בשער הבטחון.

וזה הענין נקרא "זבו תדבק", שכיון שיצייר האדם שהוא דבוק להשגחה העליונה מהשי"ת, ומרגיש השי"ת בעניניו יותר ממה שמרגיש האדם בעצמו, וכמו שדרשו על (שמות ג, ז) "כי ידעתי את מכאוביו", ובאגרת בראשית על "מה אקוב" וכו'. אז האדם בסוח ונת, ואינו דואג מאומה לעניניו, כי מה יועיל יכולתו נגד יכולת הבורא הדבוק עמו, ומרגיש בהעדו כביכול וזה נקרא דביקות, והיא מצוה כוללת בבחינות שונות לכל אנשי האומה בלא הבדל. וכמו שאמרו על קרא (תהלים לב, י) "רבים מכאובים לרשע והבוסח בה' חסד יסובבנהו" - אפילו רשע ובוסח בה', חסד יסובבנהו (ילקום לתהלים שם רמז תשי"ט), שבענין שהוא בוסח יושיענו ה' מצד החסד.

והנה ענין הבטחון חשב החסיד עשר מדרגות, והאחרונה העליונה שבכולן - שימאס בעולם הזה ובמחמדיו, ויברח במחשבתו ונפשו וגופו אל ה', וישתעשע בזכרו בבדידות. ואם יהיה במקהלות לא יתאוה כי אם לרצונו, ותפרידו שמחתו באהבתו יותר משמחת אנשי העולם בעולם. וזה עצם הדביקות שכתב הרמב"ן. והנה דברי יהושע לנו לעד, שקודם מותו צוה לישראל לבסוח בה' כי הוא ילחום עבורם, ולא יבקשו סיבות לבקש קרבת העמים ולהיות שלום עמהם ולהתחתן בם, רק יהיו בסוחים בה' כי הוא ירדפם וירשו את ארצם. ועל זה אמר (יהושע כג, ח) "כי אם בה' אלוקיכם תדבקו כאשר עשיתם עד היום הזה". ומלת "עשיתם" לעד, כי לא אמר "כאשר הייתם", לקורות שלחמו כאריות, והיו בסוחים בה' (שם פסוק ט) "ויורש ה' מפניכם... ואתם לא עמד איש בפניכם... (פסוק י) כי ה' אלוקיכם הוא הנלחם לכם". וזה מצות הבטחון האמיתית.

ובענין המזון הראה להם למשמרת צנצנת המן, "כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם" (דברים ח, ג). וכל מי שדואג על מחר הוא מחוסר אמונה [סוף סומה]. ובענין האויב במלחמה באו אזהרות בזה (דברים ג, ג) "אל ירך לבבכם, אל תראו ואל תחפזו ואל תערצו" וכו'. וכל זה לאומה הישראלית בכללה. אבל לכל יחיד ויחיד באה מצות עשה "זבו תדבק" כמו שבארנו. ודרש הגמרא כתובות הוא על קרא ד"ולדבקה בו" בסוף נצבים (ל, כ), שזה כתוב אחר "לאהבה את ה' לשמוע בקולו ולדבקה בו", שקאי אל הדבקות אל הקול, הוא משיא בתו לתלמיד חכם. אבל "זבו תדבק" שבא אחר מצות

מבלעדי הפרנסה וספוק צרכי בני אדם לא יוכלו לעבוד את השם יתעלה ולתת אל התורה חוקה:

וכבר ידעת כי המנורה שהיא רומזת אל החכמה היתה מונחת בדרום והשלחן ששם לחם הפנים ומשם באה הפרנסה והשובע לכל העולם היה בצפון ודרום וצפון שתי רוחות מכוונות זה כנגד זה ופניהם איש אל אחיו. וזה להורות שא"א שתתקיים החכמה בעולם גופני הזה רק על הפרנסה והספוק לכך אמר שכן ארץ כלומר שתתעסק בעניני הארץ ובמשא ומתן עם הבריות באשר תוכל להתפרנס, ורעה אמונה אע"פ שהתחתי לך שתתבטל מן המעשה הטוב לבקש סרפך ומחיתך אל תאמר א"כ ארויח כל מה שאוכל להרויח כדי שאתפרנס בין במשפט בין שלא במשפט לכך אמר ורעה אמונה כלומר שתשכון בארץ ותתחבר עם הבריות במשאך ומתנך (תתחבר) עם האמונה. ואל תחשוב לקבץ הון שלא במשפט ..... וכבר הזכרתי למעלה מדת האמונה והוספתי תת כחה לך באות אל"ף. ומה שהתחיל הכתוב בבטחון וסיים באמונה הנה זה לבאר כי מדת האמונה נכללת במדת הבטחון שהרי ידוע כי כל הבוטח הוא מאמין שאין אדם בוסח אלא במי שמאמין בו שהיכולת בידו למלא את שאלתו, והמאמין יתכן שלא יהיה בוסח כי לפעמים ירא שמא יגרום החסא או שמא קבל שכר על מעשיו הטובים בנסים שעשה לו הקב"ה וממה שהוא מוצא את עצמו רשע וחוסא ופושע כנגד חסדי השי"ת אינו נושא לנפשו שיבסח בו שיצילהו מצרתו אף שיתן לו שאלתו ועל כן ישתדל בנהג שבעולם שינצל מצרתו או שישגי שאלתו, ולולא היראה שירא שמא יגרום החסא היה חסרון באמונתו אם היה משתדל להנצל אפי' על ידי נוהג שבעולם שכבר מצינו פסוק מלא (תהלים לו) ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם. וידוע כי אף הלל ורבי חנינא בן דוסא וכיוצא בהן שהיו מעמי מומן ביותר לא היו נעזבים לפי שלא קנו נכסים מעולם שאין לשון עזיבה נופל אלא על מי שהיה סמוך מתחלה ואח"כ נעזב אבל מי שלא היה סמוך מעולם אין זה נעזב. ואין העזיבה חנם אלא הכל במשפט על כן לא יתכן שיירא מי שבטוח בעצמו שלא חסא מעולם. אבל הירא מן החסא יתכן שיירא שלא תבא עליו צרה מצד אותו חסא שכן מצינו ביעקב ע"ה שהיה ירא שמא יגרום החסא והיה מציר ומתיירא מעשו אחיו שנא' (בראשית לב) ויירא יעקב מאד ויצר לו וכיון שהקב"ה הבטיחו ואמר לו (שם כח) והנה אנכי עמך למה היה מתיירא אלא שמא יגרום החסא. וכן מצינו בדוד שאמר (תהלים כז) לולא האמנתי לראות בסוב ה' ודרו"ל בפירקא קמא דברכות (דף ד) למה נקוד על לולא אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע מובטח אני בכך שאתה עתיד ליתן שכר טוב לצדיקים לעתיד לבא אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לאו, וכיון שהיה קורא עצמו חסיד שנא' (תהלים פז) שמרה נפשי כי חסיד אני מה היה מסופק אם יהיה לו חלק עם הצדיקים אם לאו אלא שמא יגרום החסא, וכל מי שיש בו מדת הבטחון בידוע שיש בו מדת האמונה כי הבטחון כדמיון פרי האילן והאמונה כמו האילן וכמו שהפרי הוא אות על האילן או על העשב הגדל בו ואין האילן אות על פרי כי יש כמה אילנות שאינן עושין פירות כמו אילני סרק כך הבטחון אות על האמונה ואין האמונה אות על הבטחון, וכן תמצא במדות החכמה והחסידות כי מי שיש בו מדת חסידות היא אות על החכמה כי לא הגיע למעלת החסידות אלא בכח החכמה וכמו שאמר ז"ל אין עם הארץ חסיד ומי שיש בו חכמה אינו אות על החסידות שאפשר שיהיה חכם ורשע כגון מנשה וחביריו:

ענין הבטחון בהשי"ת פירש הרב הקדוש ר' יונה זצ"ל כי הוא שידע האדם עם לבבו כי הפל בידי שמים. ובידו לשנות המכעים ולהחליף המזל ואין לו מעצור להושיע ברב או בעמם. וגם כי צרה קרובה אליו ישועת השם קרובה לבא כי כל יכול ולא יבצר ממנו מזמה. גם כי יראה החרב על צוארו אין ראוי לו שתהיה הצלה נמנעת מלבו ופסוק מלא הוא באיוב (יג) הן יקמלני לו איחל. והוא שאמר חוקיה לישעיה הנביא ע"ה כך מקובלני מבית אבי אבא אפילו חרב מונחת לו על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן

הרחמים שכן דרשו ז"ל בפרק חלק אמר ישעיה לחוקיה צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה מת אתה בעוה"ז ולא תחיה לעוה"ב א"ל מאי מעמא א"ל משום דלא נסבת איתתא ולא הוון לך בנין א"ל חזאי ברוה"ק דנפקו מנאי בנין דלא מעלו א"ל בהדי כבשיה דרחמנא למה לך איבעי לך לעסוקי בפריה ורביה ומאי דניחא קמיה דקוב"ה ליעביד א"ל השתא הב לי ברתך אפשר משום דידי ודיך נפקי ורעא מעלייא א"ל כבר נגזרה גזרה אמר לו בן אמוץ כלה נבואתך וצא כך מקובלני מבית אבי אבא שאפי' חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים ולמדוהו מן המקרא הזה הן יקמלני לו איחל, וזה שכתוב בסוה"ב בכל עת כלו' בכל עת שהצרה קרובה ואין אדם יודע דרך להנצל ממנה יש לבטוח בו כי הרבה שערים למקום:

ומענין הבטחון שלא יתערב שום ספק בבטחונו ואף אם ימצאוהו רעות רבות וצרות יתאמץ בעבודת השי"ת ויבסח בו באמת כי שכרו כפול ומכופל וכי השי"ת יבחר לו הטוב וכי אין הבחירה ביד עצמו כי לפעמים הוא חושב שבחירתו טובה ותהי להפך, ולכך יש לכל אדם למסור כל עניניו אל בחירתו העליונה כי הוא יבחר ולא אנו לפי שהוא יתברך אשר יצרו במעי אמו הוא היודע תועלתו ונוקו יותר ממנו, ועל זה היה דוד ע"ה מדבר בתפלה (תהלים קמג) הודיעני ה' דרך זו אלך, ואם אולי יראה עליו מקרים יש לו לחשוב כי זה תוכחת השי"ת כי את אשר יאהב ה' יוכיח והכל לטוב לו להעביר את עונו ולקרבו אל השי"ת ולהאדיר חלקו בעולם הגמול:

וענין הבטחון שיתלה בטחונו בשי"ת לבדו ושיזכור אותו בכל פרטי פעולתיו ושיתבונן. כי אין המעשה הוא מסור בידו אלא ברצונו ית' לפי שיש הרבה בני אדם שבוסחים בהשי"ת בכלל והם מאמינים אמונה שלימה כי הכל בידו יתברך אבל ענין הבטחון בפרטים לא ישית אל לבו ר"ל בכל פעולה שיעשה או בכל דרך שיפנה, ועו"א שלמה ע"ה (משלי ג) בכל דרכיך דעהו כלומר בכל דרך ופעולה שאתה עושה וזכרוהו והתבונן במחשבתך שאין לך כח ויכולת בפעולה ההיא ואין עשייתה מסורה לך כי אם ביד השי"ת. וזהו ענין נכבד מאד להביא בלבו הכוונה הזכה למען לא יזוז מן הלב וזכרון יראת שמים אפי' רגע, כי כשהוא זוכר השי"ת ועיניו נושא אליו במעשה גדול כגון לצאת בים או בשיירא ואינו נוהג מנהג זה בעצמו במעשה הקטן אפילו כשהוצרך ללכת אל מקום קרוב או בעיר עצמה הנה הוא מקצר בחק העבודה שהיה לו לחשוב שאפשר להגיע לו נוק במקום קרוב אם לא שחלה עליו שמירתו יתברך, ואם אולי לא יצליח באותו המעשה שהוא רוצה לעשות ולא יעלה בידו בין שיהיה גדול או קטן והוא בוסח בו תמיד ומדת הבטחון לא תזוז ממנו הלא שכר הבטחון שיהיה לו חוזר לתועלת גדול מאד מתועלת המעשה ההוא ואם יצליח בו ויעלה בידו הלא הוא זוכה בשניהם ושניהם כאחד טובים, וזהו שכתוב בכל דרכיך דעהו בין שתהיה מלאכה של רשות בין שתהיה מלאכה של מצוה, והוא יישר ארחותיך כלומר מלבד שכר הבטחון אשר הוא גדול מעל שמים עוד תצליח במעשה ההוא אשר זכרת את השי"ת ויהיה עולה בידך, ומפני שהכתוב הזה בכל דרכיך דעהו הוא מיוסד על המדה הזאת היא מדת הבטחון ארו"ל בפרק הרואה (דף סג) דרש בר קפרא אי זו היא פרשה קמנה שכל גופי תורה תלוין בה הוי אומר בכל דרכיך דעהו..... וזהו שאו"ל מתוך שחסידיה היו תורתם משתמרת ומלאכתם מתברכת:

ומענין הבטחון שלא יבסח באדם כלל, וידוע באמת כי אין ב"ז יכול להיטיב לו ולהצילו וולתי אם יגזור השי"ת כענין שנא' (ירמיה יז) ארור הגבר אשר יבסח באדם וכתוב (שם) בדרך הגבר אשר יבסח בה' וכתוב (ישעיה ב) חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא ואין ב"ז יכול להצילו או להרע לו כענין שאמר דוד ע"ה (תהלים נו) באלהים בפתחי לא אירא וכו' וכתוב (שם כז) ה' אורי וישעי ממי אירא, ובהתקרב אליו הצרה בחשבו כי הוא מיד השי"ת יוכל להבין כי אין הצלה וההכאה ביד המכה ולא יתן אל לבו פחד ההכאה שהרי כתוב (משלי כא) פלגי מים לב מלך ביד ה' אל כל אשר יחפוץ יסגו. וכן אמר הכתוב בענין סנהריב

עליך הורגנו כל היום ואין אדם יכול כי אם פעם אחת אבל כל שעה ושעה שהוא מחשב בדבר זה יש לו שכר עצום ועיקר רב ולכך אמר כל היום כי זה לענין השכר והנמול כאלו נהרג הרבה פעמים בכל יום, ... ומכללי מסירת הנפש הוא שיחשוב בדעתו כי כל מעשה השי"ת לטובה וכמו שאז"ל כל דעבדין מן שמיא לשב ושיקבל כל הבא עליו מאהבה ושיתלה בשחונו בשמו ית' בכל עת ובכל שעה אם עשיר אם עני, כי אם איש עני הוא ובכיתו אין לחם ואין שמלה יבטח בשם יתעלה שהוא פותח את ידו ומשביע לכל חי רצון שיתן לו מזונותיו ומחייתו ולא יחסר לחם ושמלה כי האדון אשר יצר הפליונים והשפלים והוא זן ומפרנס העליונים במזון הרוחני והשפלים במזון גופני ראוי לבטוח בו שיוזן גם אותו ויזמין לו פרנסתו הוא שכתוב (ישעיה כו) בשחו בה' עדי עד כי ביה ה' צור עולמים... ועוד יצטרך האדם שיתבונן כי האדון הוון ומפרנס כמה ראמים וכמה מיני חיות שבמדבר שאין להם שכל ודעה ואין ההשגחה בהם אלא בכלל לקיום המין אף כי יזון ויפרנס האדם שבראו לעבודתו ונפח בו נשמה אצולה מרוח קדשו וההשגחה בו פרסית. ואם איש עשיר הוא יש לו לבטוח בשם ית' שמסר העושר בידו והפקידו לו ובכל שעה ושעה שהוא נהנה מעשרו קבל זה מתנה מהשם יתעלה וחסד מאתו שהרי יודע לו שאין לו מאומה בעשרו ואף אם עלה למלכות דוד ושלמה אין העושר ההוא אלא מאתו יתברך כי כן אמר (חגי ב) לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות, וכתוב (דה"א כט) והעושר והכבוד מלפניך וכבר ידעת כי דוד המלך ע"ה אשר הכין לעבודת בהמ"ק מאה אלף כנר זהב ואלף אלפים ככרי כסף הוא בעצמו הודה שלא היה לו כלום בעשרו וקרא את עצמו עני והוא אמרו (שם כב) והנה בעניי הכינותי לבית ה' ככרים זהב מאה אלף וכסף אלף אלפים ככרים ולנחשת ולברזל אין משקל. והודה ואמר מי אני ומי עמי נעצר כח להתנדב כזאת (שם כט) כי ממך הכל ומידך נתנו לך:

כל מי שבטוח בשי"ת מדת החסד המפרנסת את העולם מקיפתו מכל צד שנאמר (תהלים לב) והבוטח בה' חסד יסובבנו. והוא הממציא לו סבות שיתפרנס בהם כי אין הסבות נבצרות ממנו ית' כמו שידוע הענין באלוהי שבאה לו פרנסתו ע"י העורכים. והנביאים חמשים חמשים במערה ע"י עובדיה. וכן (שם לד) כתוב יראו את ה' קדושי כי אין מחסור ליראיו כפירים רשו ורעבו ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב. ביאור הכתוב כי הוא יתעלה מפרנס ונותן סרף לכל הדברים החלושים כענין העובר במשן האשה והאפרוח בתוך הביצה שאין שם מקום מפולש שיעבור המזון לשם ומפרנס העוף באויר והדגים בים והנמלה הפחותה והחלושה שברמשים, והוא המונע הסרף מן האריה התקיף בכל החיות. וזהו שכתוב כפירים רשו ורעבו אבל דורשי ה' לא יחסרו כל טוב וכן כתוב (משלי י) לא ירעבי ה' נפש צדיק, וכן אמר דוד ע"ה (תהלים כה) השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך. וכתוב (שם) לא יתן לעולם מום לצדיק. ודרו"ל בענין הבטחון כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר הרי זה מקמני אמנה, ומן הטעם הזה היה המן יורד לישראל דבר יום ביומו לא לחדש אחד ולא לשנים כדי שימצאו עצמן חסרי מזון וישאו עיניהם תמיד לאביהם שבשמים וכדי שתתחזק מדת הבטחון בלבם ולא היה אפשר באחד מהם להותיר ממנו עד מחרתו, וכבר ידעת באותן שהותירו ממנו שהיו קמני אמנה שהזכיר בהן הכתוב (שמות טז) וירס תולעים ויבאש. בזכות הבטחון נגאלו ישראל ממצרים שכן אמרו במדרש תהלים (כב) אליך זעקו ונמלטו, וכל כך למה כך בטחו ולא בשו הכל בזכות הבטחון. ומפני שמדת הבטחון עיקר גדול מעיקרי התורה לכך מצינו שהתורה מיוסדת עליה ונקראת בטחון על שם מדת בטחון הוא שכתוב (משלי כא) עיר גבורים עלה חכם ויורד עוז מבטחה:

(ישעיה י) היתפאר הגרון על החוצב בו, המשיל הנביא את האדם לגרון כי כשם שהגרון אין פעולתו מעצמו אלא מצד החוצב בו כן האדם בכל פעולותיו שהוא פועל ורוצה להטיב ולהרע אין (האדם) זה מצד עצמו אלא מצד השם יתעלה. .... לא עץ כלומר משה הוא וענף לא יגיע לאילן כי אני אכריתנו בעודו באבו וכן היה כי המגפה באה עליהם מרם היות הבקר כמו שנא' (מ"ב יט) ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור, וידוע כי אין כח ההכאה תלויה בשבט אלא במרים אותו, ומצינו שהתורה הזהירה שלא לירא מן האומות הוא שכתוב (דברים כא) כי תצא למלחמה על אויביך וראית סוס ורכב עם רב ממך לא תירא מהם, וכתוב (שם כ) מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו לפי שנברה עליו יראת העם והוא חרד בראותו רוב מחניהם ויתכן שהוא מאמין באמת כי הכל ביד השם יתעלה אבל מפני שלא גדל נפשו במדרגת הבטחון מפני זה רך לבבו ונחת סבבו וצוה עליו לחזור בו, ... וזהו שהנביא מזהיר על מדת הבטחון כמו שכתוב (ישעיה כא) מי את ותיראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן, כלומר היום כאן ומחר בקבר, ותשכח ה' עושך ותפחד תמיד כלומר בראותך הצרה קרוב ומוכנת ונבצרה ממך מומת הצלתה, ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק כלומר היה לך לחשוב כי פעמים רבות מצאתך כזאת והשי"ת הציל אותך ברחמי ועל כן אין לך לירא מן האדם המכה אלא מן השי"ת, וזהו שכתוב אחריו (שם) ואנכי ה' אלהיך רוגע הים ויהמו גליו ה' צבאות שמו כלומר אני הוא הסוער הים והמשקים המייתו אף כי חמת המציק, ומספר והולך פחיתות האדם (שם) מהר צוה להפתח ולא ימות לשחת ולא יחסר לחמו כל' זה דרכו כל ימי חייו.... ואמר דוד ע"ה (תהלים קיח) טוב לחסות בה' מבטוח באדם, ביאורו כי יש הפרש בין לשון חסיה ובין לשון בטחון ויאמר הכתוב כי טוב הוא שיחסה אדם בצלו של הקב"ה מבלעדי הבטחה יותר ממה שיבטח באדם כי התועלת וראית בחסייתו של הקב"ה ותועלת האדם מסופקת אפילו אחר הבטחתו כי הוא בעל מקרים ושמה לא יוכל להשלים מה שהבטיח, ולכך לא אמר לבטוח בה' מבטוח באדם כי זה לא היה צריך לומר, וא"כ ענין הבטחון בשי"ת הוא אשר לבו חזק בבטחוננו כאילו הבטחיו בה' יתברך והוא לשון גדול יותר מחסייה:

ומענין הבטחון בשי"ת כי אם יש לו לאדם עושר ונכסים שלווה וכבוד אין לו לתלות זה למעשים טובים שעשה כי ראוי הוא אף אם הוא צדיק נמור שיחשוב על עצמו כי הוא רשע וחוטא אבל יתלה זה לחסדי השי"ת עליו, ואם יש לו צרות ומקרים יחד ובאו גדודים עליו אין לו לתלותו במקרה ולממשלת הכוכבים והמזלות ושיאמר כך נגזר במשפטי המערכה כי זה דרך כפירה, אלא שיתלה זה לכמה עונות וחטאות אשר עשה, כי אם יתלה הדבר במקרה הלא השי"ת יוסיף לו מאותו מקרה וזהו שכתוב (ויקרא כז) והלכתם עמי קרי והלפתי עמכם בחמת קרי כי יוסיף לו מן המקרה ההוא וישפכנו עליו בחמה:

ועוד מענין הבטחון שימסור אדם נפשו אל השי"ת ותהיה מחשבתו משושמטת תמיד בדבר זה אלו היו באים להרגו או שיעבור על התורה שהוא מוסר עצמו על המיתה ולא יעבור, ועו"א דוד ע"ה (תהלים כה) אליך ה' נפשי אשא, וכתוב (שם) אלהי בך בטחתי אל אבושה, כי המוסר הנפש בענין זה הוא מענין הבטחון, ומלת אשא מלשון (בראשית מג) וישא משאות, וכתוב בדברי הימים (א כא) ויאמר המלך דוד לארנן לא כי קנה אקנה בכסף מלא כי לא אשא אשר לך לה' והעלות עולה חנם, והכוונה לומר שיקריב נפשו במחשבתו מנחה להשי"ת שאלו היה בא לידי כך היה מוסר נפשו על קדושי ה' יתברך, וכן אמר דוד ע"ה (תהלים מד) כי

וכמו דשנינו בהרואה (ברכות ס"ג א) בנוסחת העין יעקב נגבא אפום מחתרתא רחמנא קרי. ובפרק קמא דיומא (ט' ב) רשעים היו אלא שתלו במחונם בהקב"ה. שדבר זה אינו מידת הבטחון לבטוח שאף על פי שחוטא הקב"ה עמו, שזה גורם קלות ראש לחטוא. ואף על פי שרואה השעה משחקת לו, הרי אמרו בבבא קמא (נ' א) כל האומר הקב"ה וותרן וכו'.

ויראה לי שעל ענין אמונת השכר ועונש לצדיקים ורשעים בא גם כן מצוות עשה מיוחדת על זה בפירושו, ראוי למנותה במנין המצוות. והוא מה שנאמר (דברים ז', ט') וידעת כי ה' וגו' הנאמן שומר הברית והחסד לאהביו ולשומרי מצותיו וגו', ומשלם לשונאיו וגו'. וזה מצוות עשה לדעת ולהאמין שהשם יתברך מודד לכל פועל בעולם כפעולתו, ואף על פי שאנו רואים צדיק ורע לו ושם ופסול לו, לא יקטין אמונתו בשביל זה, כי מה שהוא האמת הברור לאמיתו לא נזיכנו בשביל עדות החוש הכוזב, ומי יודע הסבות שונות לזה. ואף על פי שגם בזה כפי תחילת המחשבה ידמה כל אחד עצמו שמאמין בזה באמת גמור, עם כל זה בשומו אל לבו יראה כמה פעמים המרה את בוראו, ואילו היתה אמונתו חזקה באמת איך השם יתברך מעניש הרשעים היה לו למנוע מזה מיראת העונש על כל פנים, כי בסבע מורא האדם מאיזה דבר המפחיד הלב הוא מסלק ממנו כל מיני תאוות, וכן לעשות מאהבת השכר. ואף על פי שאין זה ראוי לאדם לעשות בשביל זה, מכל מקום מי שאינו עושה בשביל זה גם כן הרי זה עדות על קטנות אמונה בענין השכר ועונש, ולא העדר אמונה חס ושלוש רק שאין אמונתו תקועה בלבו לגמרי, וביטל באותה שעה מצוות עשה וידעת וגו', אפילו לא עשה גוף העבירה מצד איזה סבה אחרת המונעתו:

והכלל בענינים הללו, הוא הזכרון התדירי בלב באמיתות הרברים הללו עד שיקבע אמיתותם נוכח עיניו, לא יזווג ממנו רגע אחד. וכבר אמר רבי יוחנן בן זכאי בברכות (כ"ח ב) תדעו כשאתם עוברים עבירה אומר ולואי שלא יראני אדם. ואילו היתה אמונתו אמיתית שהשם יתברך מלא כל הארץ כבודו, וצופה עליו ורואה במעשיו, ודאי לא היה חוטא מעולם. אבל אף על פי שכל אחד מאמין זה אינו קבוע בלבו כן, ונשכח ממנו בעת החטא. וכבר בריש ספר החינוך (מצוה כ"ה) מנה מצות האמונה בה' מן המצוות התמידיות שחיובן תמיד, ומיהו כוונתו הוא שאין לך רגע אחד שיוכל ליבטל מזה שלא להאמין בהשם יתברך חס ושלוש, ולא על תמידות המחשבה באמונה. אך לענין להגיע לשלימות האמונה צריך תמידות ההתבוננות בזה ובירור אמיתותו אצלו, ובה לא יהיה מקטני אמונה, שזה כלל התורה כולה שלמות האמונה. ועיין לקמן סוף סימן ג'.

ועוד יש בזה, שבכל עת שמחבונן בזה הרי קיים מצות עשה, ועל דרך שכתב בריש ספר יראים בשבח מצות היראה, לפי שיוכל לקיימה אלף פעמים ביום, עיין שם. ובעל הלכות גדולות והרמב"ן שלא מנו מצות עשה דאנכי מפני שהיא עיקר כולל, מנו נגד זה אזהרת לא תעשה דהשמר לך פן תשכח את ה' אלקיך. וביאר הרמב"ן (מצות לא תעשה מצוה א') שענינו שלא לשכוח עיקר אלקות, לכפר או להסתפק בו:

[ועיין שם שכתב דנכפלה האזהרה במה שנאמר עוד. השמר לך פן תשכח את ה' אלקיך לבלתי שמוך וגו' (דברים ח', י"א). והוא המקרא שזכרנוהו למעלה לענין אמונת ההשגחה, כמו שסיים בו בענין בפירושו. ואם כן יש לומר שהם אזהרות שונות, האחת לאמונת עיקר מציאותו יתברך, והשניה לאמונת ההשגחה, שכפל עליה שם מצות עשה גם כן כמו שנתבאר]:

ודבר זה צריך אמונה גדולה, שאף על פי שאינו רואה קבלת תפילתו ועשיית רצונו, עם כל זה יאמין שהשם יתברך שומע תפילת כל פה, ולא שיקץ ענות עני במעשים ובדעת גם כן, ואף על פי שלא נגלה זה. ועל דרך שאמרנו להאמין גם עכשיו השגחתו יתברך על כל אחד מישראל רק למובא אף על פי שהנראה היא להיפך חס ושלוש. והשמעת הקול בתפילה היא בא מצד התעוררות הלב מצד העדר האמונה בתפילתו שפועלת, ורגשות זה גורם פעולת השפתים בהשמעות הקול שיחשוב אולי זה יעורר רחמים יותר כידוע. אבל באמת צריך להאמין שהשם יתברך שומע תפילת כל פה ועונה לחש כל אחד כפי מה שהוא, כי לא בזה וגו':

ודברים אלו עיקר גדול בהתחזקות האמונה, להאמין שהשם יתברך משגיח עליו עם קטנות מדריגתו כמו שהוא משגיח על הגדול שבגדולים, כי לפניו הכל שוים, וכל קטנות האמונה בא על ידי הייאוש בעצמו: ועל כל פנים ממה שכתבנו יתבונן האדם עד כמה גדולה מדריגת האמונה השלימה, וכמה שקידה צריך להשריש בלבו אמונה שלימה. ואף על פי שבאמת כל אחד מישראל מאמין באמיתות השגחתו יתברך וכל פרטי עיקרי האמונה, מכל מקום אינו עדיין מושרש בלב להיות נגלה כן על ידי כוחות הפעולה היוצאים מן הלב, שלא תשכח ממנו אמונה זו לעולם:

והבטחון שזכרנו שמי שאינו בוטח הוא מקטני אמונה, הוא ענף מאמונת ההשגחה. והוא עיקר גדול שפרטיו מרובים, והאריך בו בחובת הלככות. והנביאים ציוו מאד על זה בכמה מקומות. במח בה' (תהלים ל"ז, ג'), במח בה' (ישעיה כ"ז, ד'). והזהירו אל ההיפוך. אל תבטחו בנידיבים וגו' (תהלים קמ"ז, ג'), ארור הגבר אשר יבטח וגו' בשר ורועו (ירמיה י"ז, ה').

ויראה לי שבתורה בא על הענין הזה ביחוד גם כן מצוות עשה במקום אחר, והוא מה שנאמר (דברים ח', ב' - ג') וזכרת את כל הדרך וגו' למען ענותך וגו', ויענך וידעיבך וגו', למען הודיעך כי לא על הלחם וגו', על כל מוצא פי ה' וגו'. יראה שענין מצוה זו הוא הבטחון לעני בעניו בתכלית העוני שאין לו מה לאכול, יש לו לזכור ממה שעשה לישראל במדבר כן למען וגו' שיגיע לשלימות האמונה בהשגחה שהכל מהשם יתברך. ועיין מה שאכתוב לקמן (סימן ג') מענין מצוה זו:

ואמר עוד שם אחרי כן (פסוקים י"א - י"ח). השמר לך פן תשכח את ה' וגו', פן תאכל ושבעת וגו', ושכחת את ה' וגו', ואמרת בלבבך כוחי ועוצם ידי וגו', וזכרת את ה' אלקיך כי [הוא] הנותן לך כח לעשות חיל וגו'. הזהיר וציוה בזה מצוות עשה ולא תעשה לעשירים ששוכחים [וחושבים] שהכל בא להם מכח פעולתם, והעשיר בעשרו עלול לשכוח באמונה שהכל מהשם יתברך, והעני בעניו לא ישכח באמונת השם יתברך, אדרבא ירבה תפילה אליו אבל לא יאמין בנפשו לחשוב כי על שפל בריה כמוהו יהיה גם כן השגחת השם יתברך:

ועל זה באו שתי ציוויות הללו, ואזהרת [הבטחון] [הבטחות] באדם הוא בכלל האזהרה שלא לומר כוחי ועוצם ידי וגו', כי מה נפקא מינה בוסח בכח עצמו או בכח מאדם אחר. ועל העשיר הזהיר שלא יבטח באחר דהיינו בכוחו, ולעני במה שיוצור לבטוח בהשם יתברך:

ואמר אחר ציווי העני ושמת את מצוות וגו', להזהר על שמירת כלל המצוות, כי הבוסח בה' צריך שיהיה במחוננו עם שמירת מצותיו, ולא שירשיע ויבטח בהשם יתברך שעם כל זה יסיב עמו: